

SZLÁV KULTÚRÁK, IRODALMAK
ÉS NYELVEK

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE
Urkom Aleksander

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Pomáz Város Önkormányzata
Pomázi Szerb Nemzetiségi Önkormányzat
Terézvárosi Szerb Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK
Horváth Futó Hargita
Láncz Irén

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-284-924-9

TARTALOM

URKOM ALEKSANDER	
Előszó	7
CSÁSZÁRI ÉVA	
Családnév magyarosítások Répáshután	9
DUDÁS ELŐD	
Magyar hatás a 16. századi kaj-horvát helyesírásban	19
DUDÁS MÁRIA	
Színesen szólnak a magyar és bolgár frazémák.....	29
FEDOSZOV OLEG	
Szláv jövevényfrazémák Bárdosi Vilmos új szótárában (magyar-szláv frazeológiai párhuzamok)	47
ISTVÁN ANNA	
Jozef Ignác Bajza és Faludi Ferenc	65
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA	
A mindennapok csapdájában. Egzisztenciális elemek Karel Čapek és Milan Kundera válogatott elbeszéléseiben	77
KISS SZEMÁN RÓBERT	
A nemzeti emblematizmus sajátosságai Kollár <i>Szlávia</i> <i>leányában</i> némely szerb (illír) példa alapján	89
LUKÁCS ISTVÁN	
Miroslav Krleža és a film.....	103

LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA

Küzmics István Újszövetség-fordításának lehetséges magyar mintái113

MENYHÁRT KRISZTINA

A bolgár nemzetiség nyelvi helyzete a demográfiai és a nyelvészeti kutatások tükrében.....127

PAVIČIĆ MLADEN

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényének két, Jože Hradil által készített fordítása145

URKOM ALEKSANDER

Modern technológiák az idegen nyelv oktatásában163

VIG ISTVÁN

Pünkösöd, barát, mise, ádvent

Megjegyzések a magyar keresztény terminológia néhány szavának eredetével kapcsolatban177

ZSILÁK MÁRIA

Az alföldi szlovákság szerb kapcsolatai189

A bolgár nemzetiség nyelvi helyzete a demográfiai és a nyelvészeti kutatások tükrében

MENYHÁRT KRISZTINA

Tema на статията е езиковата ситуация сред българите в Унгария през призмата на демографските данни, както и представянето на езиковите проучвания, извършени сред тях. Българската общност е хетерогенна от културна и езикова гледна точка, членовете ѝ живеят основно в големите градове, свързват ги общите език, култура и празници.

Статистическите данни показват, че броят на тези, които се самоопределят като българи в последните 10 години се е удвоил, от друга страна може да предположи, че е в редица случаи е бил посочен българския произход, а не реалните езикови и културни познания. Възрастовата структура показва, че българската общност няма дългосрочни демографски резерви, образованността и заетостта ѝ е над средното за Унгария равнище. Сред българите в Унгария са провеждани социо- и психолингвистични проучвания, но в езиковедските изследвания липсва единната концепция, не се координират от никого, темите се определят от интереса на учените. Получените данни обаче ясно показват, че българския език се употребява все по-малко сред общността.

A tanulmány témája a magyarországi bolgár közösség nyelvi helyzete a demográfiai adatok tükrében, illetve a körükben végzett nyelvészeti kutatások bemutatása. A magyarországi bolgárok egy kulturálisan és nyelvileg heterogén, általában nagyvárosi életmódot folytató közösség, amelyet közös nyelve, eredete, kultúrája és ünnepei kötnek össze.

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a magukat bolgárnak vallók száma tíz év alatt megduplázódott, viszont vélelmezhető, hogy sokan inkább a bolgár származást adták meg, nem pedig a ténylegesen birtokolt nemzetiségi nyelvet és kultúrát. A korfa vizsgálata azt mutatta, hogy a bolgár közösség nem igazán rendelkezik hosszú távú demográfiai tartalékokkal, az iskolázottság és az ágazati foglalkoztatottság pedig egy, a magyar átlag felett képzett közösség képét rajzolta ki. A magyarországi bolgárok körében végeztek szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai vizsgálatokat, de a nyelvészeti kutatásokban nincs egységes koncepció, a vizsgálatokat nem koordinálja senki, a témákat a kutatók érdeklődése határozza meg. A kapott adatok azonban egyértelműen a bolgár nyelv visszaszorulását mutatják.

Ключови думи: българи, статистика, преброяване, билингвизъм, езикова употреба

Kulcsszavak: bolgárok, statisztika, népszámlálás, kétnyelvűség, nyelvhasználat

BEVEZETÉS

A magyarországi bolgár közösség alkotja az egyik legkisebb létszámú etnikai csoportot Magyarországon. A közösség alapját a bevándorló vendégmunkások (bolgárkertészek) és leszármazottaik képezik. A bolgárkertész-migráció fokozatosan jelent meg a történelmi Magyarország területén, az első kertészcsapat 1720-ban érkezett Brassóba. 1737 és 1790 között a Temesi Bánságban találjuk őket a bánati bolgároknál, 1858–1860-ban tovább terjeszkednek Temes megyében, 1865-ben már Fót környékén kertészkednek, de Erdélyben is megjelennek (Nagyvárad, Arad). 1875 körül Szentesen is dolgoznak, jelentősen hozzájárulva a szentesi paprika sikeréhez, 1876-tól pedig a Dunakanyarban is megtelepednek (Tétény, Bogdány, Esztergom), de találunk bolgárkertészeket Baranya megyében is (BOROSS, 1973; ЧАНГОВА-МЕНИХАПТ, 1989; GJUROV, 1995; HORVÁTH, 2013). A bolgárkertészek megjelenése Magyarországon jól illeszkedik az egész Európára jellemző trendbe, amikor a 19. sz. második felében tömegesen indulnak el munkások, hogy megélhetésüket szezonálisan máshol keressék. A magyar hatóságok részéről a bolgár vendégmunkásokat semmilyen hátrány nem éri, a külföldiek tartózkodását és munkavállalását komolyabban csak az 1905-ben életbe lépő törvényi változások szabályozzák (ПЕЃКОВСКА, 2011). Az egyre gyorsabban fejlődő nagyvárosok, illetve a puszta földek használatba vételének szükségessége szívesen látott szakmunkásokká teszi a bolgárkertészeket Magyarországon.

A bolgárkertész-migráció jellegzetessége, hogy Bulgária egy meghatározott területéről indult ki (Észak-kelet Bulgária, a Veliko Tarnovo és Ljaszkovec melletti falvakból), szezonális

jellegű, és csak egyfajta tevékenységre, a kertészkedésre irányult. A kertészek rokoni, ismeretségi alapon, csapatokba – bolgárul „tajfa” – szerveződve indultak el dolgozni külföldre, kezdetben az ún. „görög” kereskedők (vö. БУР, 1978; PAPP, 2014; ЧАНГОВА-МЕНИХАРТ, 1989) segítségével, majd a bánáti bolgár településeket használták bázisnak.

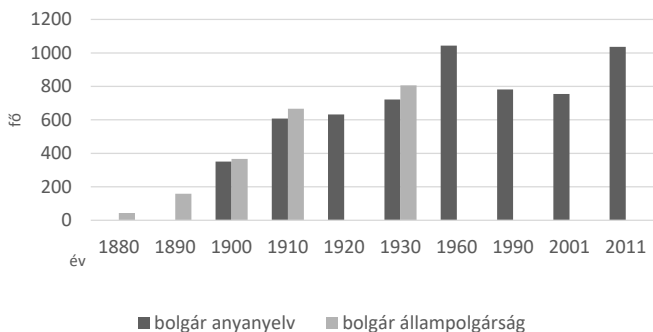
A 20. század első éveiben megfigyelhető a Magyarországra tartósan betelepülő bolgárok számának növekedése, ezek főleg saját kerttel rendelkező kertészek (gazdák) és terménykereskedők. 1890-ben a bolgárkertészek 33 megyében vannak jelen, húsz évvel később már az összes megyében megtelepedtek (ПЕЊКОВСКА, 2011). A közösség folyamatosan gyarapodott, de ez a népmozgás a szó igazi értelmében nem tekinthető migrációnak. Az átköltözést az új lakóhelyre előkészítették (nem spontán, kényszerből történő migráció). Először érkeztek a férfiak, majd őket (évtizedekkel később) követték a nők. A bolgár áttelepülők nem tekinthetők a szokásos értelemben kisebbségi csoportnak, évtizedekig „Bulgária határain kívüli mezőgazdasági kisvállalkozók és kertész-szakmunkások” voltak (PENEVA-VINCZE, 1983). Jellemző volt a szoros kapcsolat az anyaországgal (állampolgárság megőrzése, illetve az endogám házasságok).

A jelenlegi közösség gerincét azok a bolgárkertész családok adják, akik 1947 és 1956 között választották Magyarországot lakhelyüknek. 1950-es években megszűnik a folyamatos utazás, ezzel együtt a vendégmunkás életmód. A kedvezőtlen politikai helyzet miatt a kertészetek családi vállalkozásokká alakulnak, sokan felhagynak a szakmával. A bolgárkertész-leszármazottak további generációi jól integrálódnak a magyar társadalomba, iskolázottsági szintjük is növekszik.

Kisebb, de nem elhanyagolható része az itt élő bolgároknek a házasság útján vagy tanulmányai révén idekerült személyek. Így, amikor „magyarországi bolgárokról” beszélünk, egy kulturálisan és nyelviileg heterogén, általában nagyvárosi életmódot folytató közösséget kell elképzelnünk, amelyet közös nyelve, eredete, kultúrája és ünnepei kötnek össze, és amely tudatosan törekszik a bolgár nyelv és kultúra megőrzésére.

1 A BOLGÁR NEMZETISÉG NYELVI HELYZETE A DEMOGRÁFIAI ADATOK TÜKRÉBEN

A bolgárok először az 1880-as magyar statisztikai adatokban szerepelnek. Mivel az 1880 és 1910 közötti időszakban bolgár anyanyelvűként a bánáti bolgárok is számba vannak véve, a bolgárkertészek számát legkönnyebben bolgár állampolgárságuk alapján lehet meghatározni. Az 1. ábra adatai alapján látható a Magyarországon letelepedő bolgár közösség folyamatos számbeli gyarapodása (a 19. sz. végén – 20. sz. elején a statisztikai felméréseket mindig év végén készítették, a márciustól októberig tartó kertészeti szezonban a munkások száma nagyságrendekkel több lehetett). Az 1920-as években az utazás és a munkavállalás nehezebbé vált, Magyarország területe is jelentősen lecsökkent, ami a vendégmunkás kertészek számának csökkenését okozta. Az, hogy a bolgár anyanyelvűek száma mégsem csökkent, a tartósan letelepedőknek köszönhető. A gazdasági válság időszaka újra minimálisan megemelte a bolgár állampolgárok és anyanyelvűek számát, a statisztikai vizsgálatokban azonban az 1960-as népszámláláskor szerepetek a legtöbben mint bolgár anyanyelvűek (1044 fő). A népszámlálásokból a bolgárok két szakaszban is kimaradnak 30-30 évre (1930 és 1960, illetve 1960 és 1990 között), így ezekre az időszakokra nem rendelkezünk adatokkal. 1990-re a bolgár anyanyelvűek száma visszaesik az 1930-as szint közelébe, a csökkenő tendencia 2001-ig figyelhető meg.

1. ábra: A Magyarországon élő bolgár anyanyelvűek számának alakulása 130 éves intervallumban Budapesten (ПЕЊКОВСКА 2012; KSH¹)

A 2000-től új módszertannal felvett népszámlálási adatok több paramétert is mérnek a nemzetiségi hovatartozással kapcsolatban (pl. nemzetiséghez tartozás; kötődés a kultúrához, hagyományhoz; anyanyelv, nyelvhasználat). Ezek alapján érdemes részletesebben megvizsgálni a bolgár anyanyelvűek számának alakulását 2001 és 2011 között (2. ábra). Már első pillantásra is látszik, hogy tíz év alatt a bolgár anyanyelvűek és a magukat a bolgár nemzetiséghez tartóznak vallók száma jelentősen növekedett. 2001-ben a bolgár nemzetiséghez tartózként 2316 fő határozta meg magát, 2011-re ez a szám közel a háromszorosára, 6272 főre nőtt, vagyis 3956 fővel (270,8%-kal) többen vallották magukat a bolgár nemzetiséghez kötődőnek. A bolgár anyanyelv tekintetében is nagyarányú növekedés regisztrálható: 1600 fővel több jelölte meg a bolgárt anyanyelveként, ami több mint kétszeres különbség. Akkor is jelentős növekedést regisztrálunk, ha a „családi és baráti körben használt nyelv” adatait nézzük: 2001-ben 1118 fő állította, hogy ebben a körben használja

¹ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00

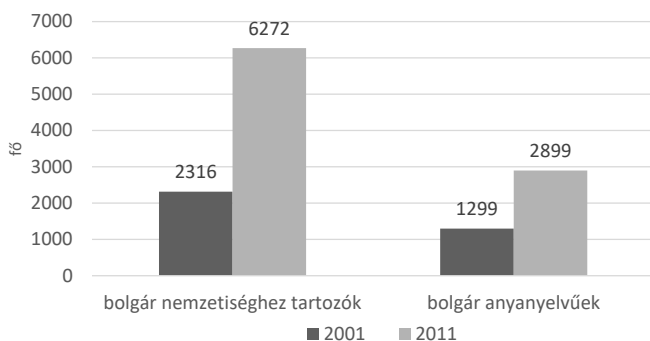
a bolgárt, míg 2011-ben ez a szám már 2756 fő volt (vagyis több mint a kétszerese).²

Kérdés, mi okozza ezt a jelentős eltérést, valószínűleg három lehetséges ok nevezhető meg: a) jelentősebb számú betelepülő az anyaországból; b) nagyobb számban vallották be bolgár származásukat olyan személyek, akik az előző népszámlálás alkalmával nem tették, és c) a két népszámlálás eltérő módszertannal történt. A Magyarországra települt bolgár állampolgárokról nem rendelkezünk pontos számokkal, de a népszámlálási adatok szerint a külföldön született, magát bolgárnak vallók aránya kisebb növekedést mutatott 2001 és 2011 között – 977-ről 1062-re nőtt (9,2%-kal).³ Ha viszont az összes bolgár nemzetiségű személy esetében vizsgáljuk meg ezt a mutatót, akkor láthatjuk, hogy a külföldön születettek aránya csökkent a népességben belül – míg 2001-ben a bolgár nemzetiségűek 42,2% született külföldön, addig 2011-ben 16,9% (TÁTRAI, 2014).

A módszertani változásokra több szerző is felhívja a figyelmet (KAPITÁNY, 2015, MORAUSZKI-PAPP, 2014): míg az 1990-es adatfelvételkor csak egy nemzetiséget lehetett megjelölni, addig 2001-ben hármat, 2011-ben pedig elsődleges és másodlagos nemzetiséghez tartozást is be lehetett jelezni (ugyanaz volt a helyzet az anyanyelvénél is). A KSH évkönyv (Népszámlálás 2011–3, 2013) szerint a nemzetiségre vonatkozó adatok 60%-a a második nemzetiségi kérdésnél jelentkezett, viszont az összesített adatoknál ez a különbségtétel már nem jelent meg (KAPITÁNY, 2015). A megoldás valószínűleg egyszerre kereshető a megváltozott módszertanban, illetve abban, hogy többen vallhatták magukat bolgárnak az előző népszámlálás óta. Figyelembe véve az évtizedek óta tartó tendenciát azonban lehetséges, hogy csak a bolgár származás megjelölésével találkozunk, amely nem jelenti a nemzetiségi nyelv és kultúra tényleges gyakorlását.

² http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_területi_00

³ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2014/05/tatrai.pdf>

2. ábra: A bolgárok számarányának változása (2001/2011)

Ha megvizsgáljuk a bolgár nemzetiség korösszetételét (1/a táblázat), láthatjuk, hogy ez illeszkedik a magyarországi trendbe – a bolgárok döntő többsége (2709 fő – 43%) az aktív munkaképes korosztályhoz tartozik (20 és 49 év közötti). A következő nagy csoport az 50 és 69 év közöttieké (30%), míg a fiatalok és az idősek aránya közel azonos (15%, illetve 12%). Ez a korfa nem mutatja a jövőbeni reprodukciós tartalék meglétét, ezért valószínű, hogy a bolgár nemzetiségűek száma az elkövetkező időszakban csökkenni fog. Ehhez csatlakozik a vegyes házasságok magas aránya is, amely a vegyes családokban felnövekvő újabb generációk aszimmetrikus etnikai szocializációját vonja maga után (vö. KAPITÁNY, 2015).

1. táblázat: A bolgár nemzetiség korösszetétele és iskolázottsága a 2011-es adatok alapján⁴

a) Életkor			b) Iskolázottsági szint		
Fő	%		Fő	%	
0-19 év	924	15	8. évfolyamnál alacsonyabb	227	4
20-29 év	714	11	8. évfolyam	1073	19
30-49 év	1995	32	Szakmunkásképző iskola	797	14
50-69 év	1894	30	Érettségi	1800	32
70 év felett	745	12	Főiskolai, egyetemi végzettség	1735	31
összesen	6272	100	összesen	5632	100

⁴http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf

A bolgár közösség iskolázottsági szintje magasabb, mint a befogadó társadalomé (1/b táblázat). Az adatok jól mutatják, hogyan lett egyre nagyobb érték a bolgárkertészek leszámítottai számára is az iskolázottság – a magukat bolgárnak vallók között 63%-nak van legalább érettségije (magyar átlag: 49%), ebből pedig 31% főiskolai vagy egyetemi diplomával is rendelkezik (magyar átlag: 19%).⁵

Az évtizedek alatt megváltozott a magyarországi bolgárok foglalkoztatottsága is. 2011-ben 3249 fő számított gazdaságiilag aktívnak (52%), közülük 895 fő vezető beosztásban, 539-en közép- vagy felsőfokú végzettséget igénylő munkakörben, 249-en az adminisztrációban, 446 a kereskedelemben, 483-an az iparban, 198-an képesítés nélküli munkakörben és csak 83 dolgoztak a mezőgazdaságban.⁶ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bolgárkertész eltűnt, mint hagyományos foglalkozás a magyarországi bolgárok körében.

Az eddig megvizsgált demográfiai adatok jelentős változásokat mutatnak a bolgár közösség szerkezetében az elmúlt 100 évben. A statisztikai adatok azonban számos részletkérdésre nem adnak választ a bolgár nyelv magyarországi használatával kapcsolatban, ezek megválaszolásához érdemes áttekinteni a kvantitatív nyelvészeti kutatások eredményeit.

2 A MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK KÖRÉBEN VÉGZETT NYELVÉSZETI KUTATÁSOK

A bolgárok körében nagyszámú adatközlővel, átfogó nyelvészeti kutatást még nem végeztek. Három rész kutatás vizsgálta a magyarországi bolgár közösség egyes részeinek nyelvi kérdéseit, ezeket fogjuk az alábbiakban ismertetni.

A magyarországi bolgárok nyelvének sajátossága, hogy nem mutat tájnyelvi jellegzetességeket, nincsenek archaikus

⁵ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00

⁶ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00

vagy önállóan fejlődött nyelvjárásai. A kertészek Bulgária észak-keleti régiójából érkeztek (Veliko Tarnovo és környéke), ahonnan a bolgár irodalmi nyelv is származik. Az iskolázottság növekedésével nagyrészt az irodalmi bolgár nyelvet sajátították el, a magyar társadalmi integráció során pedig kialakultak a kétnyelvűség változatai. Ugyanez vonatkozik a közösség másik részét adó, nagyrészt értelmiségi bevándorlókra is. Ennek következményeként a magyarországi bolgárok nem voltak dialektológiai kutatások alanyai, a nyelvészeti vizsgálatok is nagyon későn, az 1990-es években kezdődtek el (СОТІРОВ, 2000). A kutatások ezért leginkább a kétnyelvűségre fókuszáltak, amelyet szocio- és pszicholingvisztikai szemszögből vizsgáltak.

2.1 Szociolingvisztikai és nyelvhasználati felmérések

Az első, a magyarországi bolgárokkal foglalkozó, nyelvészeti témájú monográfiát Petar Szotirov, a Debreceni Egyetem bolgár lektora készítette (СОТІРОВ, 2000). Munkája első részében azt a kérdést vizsgálja, kik is valójában a magyarországi bolgárok, milyen a közösség létszáma, illetve milyen kritériumok alapján számít valaki bolgárnak. A második részben részletesen foglalkozik a bolgár nyelvi helyzettel, a bolgár nyelv szerepével a kisebbségi közösségen belül, a bolgár és a magyar nyelv „versengésével”, az anyanyelvi jártasság szintjével, illetve azokkal a tendenciákkal és tényezőkkel, amelyek a bolgárok nyelvi helyzetét befolyásolják. A szerző saját megfigyelései és 25 családra kiterjedő kérdőíves felmérése alapján elemzi a bolgár közösség nyelvi állapotát és nyelvhasználati sajátosságait (főleg debreceni és miskolci résztvevőkkel). Eredményeit a 2. és a 3. táblázatban foglaltuk össze.

2. táblázat: A társadalmi kommunikáció nyelvválasztása a magyarországi bolgárok egy csoportjánál

Szintér	Nyelvválasztás
otthon	inkább magyarul
barátokkal	inkább magyarul
oktatás	inkább magyarul
kereskedelem	csak magyarul
munka	csak magyarul
adminisztráció	csak magyarul
kisebbségi szervezetek	inkább magyarul
vallás	csak bolgáru

A 2. táblázat adatai jól mutatják a bolgár közösségen belül megfigyelhető nyelvi folyamatokat. A bolgár nyelv szinte minden nyelvhasználati szintéren – a családtól a kisebbségi önkormányzatokig – háttérbe szorult, a felmérésben résztvevők inkább magyarul folytatják kommunikációjukat. Az egyedüli hely, ahol a bolgár nyelv dominál, a templom, vallási életüket a bolgárok (ugyanúgy, mint más nemzetiségek – vö. BORBÉLY 2000) szinte kizárólag anyanyelvükön élik.

A 3. táblázatban látható a családon belüli interakciók nyelvválasztásának százalékos megoszlása. A kapott adatok alapján Szotirov megállapítja, hogy a bolgár nyelv viszsaszorulása leginkább a vegyes (magyar–bolgár) családoknál figyelhető meg. Ezeknél az interakciók döntő többsége (2/3-a) zajlik magyarul. A szerző eredményei azt is mutatják, hogy a bolgár nyelvet a legfiatalabb generáció főleg a (bolgár) nagyszüleivel folytatott kommunikációban használja – ennek aránya a bolgár szülők gyermekeinél 95%, a bolgár anya/magyar apa esetében 60%, míg a bolgár apa/magyar anya esetében 67%.

3. táblázat: Interakciók nyelve a családon belül

Nyelvhasználat a családban	Csak magyarul	Főleg magyarul	Mindkét nyelven	Főleg bolgáru	Csak bolgáru
bolgár anya és apa	0	1,7%	8,4%	10,1%	79,8%
bolgár anya–magyar apa	60%	13,3%	13,3%	0	13,4%
magyar anya–bolgár apa	50%	17%	15,5%	1,7%	15,8%

A nyelvmegőrzést, illetve nyelvvesztést befolyásoló jelenségek közül a szerző leginkább a személyes tényezőket emeli ki, mint az életút alakulása, szakmai érvényesülés vagy a szűkebb és tágabb környezet hatásai. Szotirov a nyelvi és etnikai asszimiláció kérdésével is foglalkozik, amely szerinte a magyarországi bolgároknál önkéntes és objektív folyamat, és inkább az akkulturáció fogalmával jellemezhető.

Az eddig ismertetett adatokkal korrelálnak MENYHÁRT (2002) felmérésének eredményei is, amelyek budapesti bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek családon belüli és társadalmi nyelvhasználatát térképezték fel. A vizsgálatban húsz, 9 és 13 év közötti gyermek vett részt, közülük 12-en a budapesti bolgár iskola, míg 8-an magyar általános iskolák diákjai voltak.

Az adatok alapján megállapításra került, hogy a szűk család nyelvi környezete 15 gyermeknél gyakorlatilag egynyelvű (magyar vagy bolgár), és csupán 5 résztvevő családjában használják rendszeresen mind a két nyelvet, holott a szülők 78%-a mindkét nyelvet beszéli. A gyermekek főként a testvéreikkel és szintén kétnyelvű barátaikkal folytatott kommunikációik során használják párhuzamosan mind a bolgár, mind a magyar nyelvet. Azok a gyermekek, akik magyar iskolába járnak, szinte csak magyar anyanyelvű barátokra tesznek szert, akikkel értelemszerűen magyarul beszélnek. A kisebbségi nyelv őrzői egyértelműen a nagyszülők: a gyermekek 55%-a csak bolgáruul társalog velük.

2000/2001-ben a bolgár nemzetiség része volt egy átfogóbb szociológiai és szociolingvisztikai vizsgálatnak, amelyet a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóintézete, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, illetve a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete koordinált (HOMIŠINOVÁ, 2008). Jellemezték a német, a szlovák, a horvát és a bolgár nemzetiség szociológiai és demográfiai sajátosságait, etnikai identitásuk jegyeit, tekintettel a nyelvi, etnikai és kulturális tényezőkre. Az empirikus kutatásban 50 bolgár család vett részt Budapest különböző kerületeiből. Vizsgálták a családok jellemzőit (etnikai hovatartozás,

anyanyelv, életmód); etnikai identitását; etnokulturális megnyilvánulásait (nyelvi folyamatok, nemzetiségi oktatás, kulturális szokások); a családon belüli generációs és migrációs folyamatokat. Megállapították, hogy generációnként csökken a magukat bolgárnak vallók aránya, és erősödnek a magyar etnikumhoz való tartozás tendenciái. Másrészt a bolgár adatközlők 84%-ban a kisebbségi nyelvet adták meg anyanyelvüként, 89% pedig meghatározónak tartja a kisebbségi nyelvet az etnikai identitás megőrzésében. A nemzetiségi nyelv preferálásában meghatározó a család etnikai szerkezete: a tisztán bolgár családokban kétszer gyakrabban jelölik meg a bolgárt anyanyelvüként, mint a vegyes családokban. Ami a nyelvismeretet illeti, a kutatás bolgár résztvevői 71,4%-ban bolgár nyelvtudásukat nagyon jónak, 18,4%-ban jónak tartották, és senki nem állította, hogy ne beszélne a nemzetiségi nyelvet. A magyar nyelv viszonylatában 51% állította, hogy nagyon jól beszél, 40% pedig jól, vagyis a többség magas szintű kétnyelvűségről tett tanúbizonyságot. A nyelv megőrzése szempontjából is meghatározó a család etnikai homogenitása. A családi nyelvhasználat felméréséből kiderült, hogy az adatközlők 75%-a csak bolgárul beszél a nagyszüleivel, 65%-ban a szüleivel is, viszont a házastárssal és a gyermekekkel ez az arány 35-45%-ra csökken. A barátokkal a homogén családok mindkét nyelvet használják, viszont a vegyes családokban a magyar dominál. Meghatározó a nyelvtudás szintje – minél jobban tudják a bolgár nyelvet, annál gyakrabban használják. A magyarországi bolgárok 44%-a kizárólag magyarul beszél a munkahelyén, 77,6%-a hivatalos ügyintézésnél, 49%-a nyilvános helyen és 81,6%-a boltban.

2.2 Pszicholingvisztikai és fonetikai vizsgálatok

A magyarországi bolgárok nyelvét az elmúlt évtizedben nemcsak szociolingvisztikai, hanem pszicholingvisztikai és fonetikai szempontokból is elemezték, tekintettel a kétnyelvűség időszerű kérdéseire. A kutatások kiterjedtek mind a gyermekek, mind pedig a felnőttek beszédprodukciónak,

beszédészlelésének/ megértésének, illetve a gyerekek hangos olvasásának és olvasásértésének vizsgálatára.

A bolgár, illetve magyar nyelvű beszéd időviszonyait vizsgálja MENYHÁRT (2000) tanulmánya, három korcsoport – gyermekek, felnőttek és idősek (átlagéletkoruk 10, 32 és 73 év) – adatai alapján. A kutatás beszédük artikulációs és beszédtempóját elemzi, és megállapítja, hogy (i) az életkori tényező a beszédben független az egy- vagy kétnyelvűség tényétől, illetve (ii) a kétnyelvűek domináns nyelve a beszéd időszerkezetéből is kimutatható.

A kutatások másik csoportja a bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek nyelvi sajátosságait tárja fel. A legelső ezzel kapcsolatos munka ПЕНКОБА (1994) rövid tanulmánya, amely a bolgár iskolába járó gyermekek nyelvtani hibáit elemzi, különös tekintettel a magyar és a bolgár nyelv kölcsönhatásaira. КЮЧУКОВ (1998; 1999) a bolgár–magyar kétnyelvű iskolások szóbeli narratív képességeit vizsgálja bolgár nyelven, összehasonlítva török–bolgár hasonló korú résztvevők bolgár beszédével. A szerző megállapítja, hogy mindkét gyermekcsoport hasonló hibákat követ el a történetek megformálásakor, például elmulasztják a nem szerinti egyeztetést, helytelen szavakat használnak vagy szabálytalan a mondat-szerkesztésük.

A bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek beszédprodukciónak, beszédmegértésének, hangos olvasásának és olvasásértésének összefüggéseit vizsgálta MENYHÁRT (2002; 2011/2012). Vizsgálatainak egyik köre a kétnyelvű gyermekek (továbbá a bolgár és a magyar egynyelvű kontrollcsoportok) beszédtempójára, szókincsére, a szóaktiválási képességére, illetőleg mondat- és szövegértésére terjedt ki. A kapott átlageredményeket az 4. táblázat mutatja.

4. táblázat: A vizsgált készségek személyenkénti átlagai magyar és bolgár nyelven

Nyelv	Beszédprodukciónak		Mentális lexikon		Beszédmegértés	
	beszédtempó	összes szó	szavak száma	reakcióidő	mondatértés	szövegértés
magyar	7,6 hang/mp	38 db	22,7 db	3,4 mp	92,2%	84,3%
bolgár	7 hang/mp	33,5 db	19,3 db	3,2 mp	92,5%	67,5%

Ez a kísérletsorozat egyértelműen kimutatta a domináns magyar nyelvi környezet hatását. A résztvevők beszédtempója gyorsabb volt magyar nyelven, magyar szókincsük gazdagabb volt, a megadott kezdőhangokkal több szót aktiváltak magyarul, illetve a magyar összefüggő szöveget is jobban értették. A kétnyelvűség kognitív előnyeit bizonyította az a tény, hogy a kétnyelvű gyermekek mindkét nyelven jól dokumentálható fejlődést mutattak az életkor növekedésével. Ez a tendencia nem volt ennyire egyértelműen megfigyelhető az egynyelvű kontrollcsoportok esetében.

A gyermekek hangos olvasását és olvasásértését felmérő kísérletben 25 bolgár-magyar kétnyelvű diák vett részt, közülük 10-en felső tagozatos, 15-en pedig gimnáziumi tanulók voltak, életkoruk 10 és 19 év közötti volt. A résztvevők mindkét nyelven nagyon sok hibával olvastak, átlagosan a magyar szöveg 2/3-át, bolgár szövegnek alig a felét értették meg. A kapott eredmények azt mutatták, hogy a vizsgált készségek magyar nyelven viszonylag autonóm módon működnek, míg a nem domináns bolgár nyelven erősebb korreláció figyelhető az olvasás tempója és az értés között (a jobban olvasó gyermek a szöveg értelmét is jobban fogja fel). Ez a vizsgálat is kimutatta a domináns nyelvi közeg (a magyar) hatását a kétnyelvű gyermekek nyelvi készségeire (MEHXAPT 2011/2012).

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a bolgár nemzetiség körében végzett demográfiai és a nyelvészeti kutások segítségével mutatta be a magyarországi bolgárok nyelvi sajátosságait. A bolgár közösség az elmúlt 100 évben vendégmunkás emigrációból, majd „nem tipikus” kisebbségből jól képzett, városi életmódot folytató (a városban lakók aránya 82%) nemzetiség lett. A bolgárok már az 1880-as, első magyarországi népszámláláson is szerepeltek, azóta, kisebb-nagyobb megszakításokkal fellelhetők számukról és anyanyelvükről adatok a magyar statisztikákban. A legkiterjedtebb demográfiai adatokkal a 2001 és 2011-

es népszámlálások szolgáltak, az adatok összehasonlításánál azonban figyelembe kell venni az eltérő módszertan okozta különbségeket. Első pillantásra az tűnik fel, hogy a magukat bolgárnak vallók száma tíz év alatt megduplázódott, azt azonban nem tudjuk, hogy hányan jelölték bolgárnak az első, illetve második hovatartozásukat. Az utóbbi esetben vélelmezhető, hogy inkább a bolgár származást adták meg, nem pedig a ténylegesen birtokolt nemzetiségi nyelvet és kultúrát. Erre utal az a tény is, hogy a bolgár nemzetiséghez kötődő személyek körében a bolgár anyanyelvet beszélők száma 10%-os csökkenést mutat (56%-ról 46%-ra). A korfa vizsgálata azt mutatta, hogy a bolgár közösség nem igazán rendelkezik hosszú távú demográfiai tartalékokkal, az iskolázottság és az ágazati foglalkoztatottság pedig egy, a magyar átlag felett képzett közösség képét rajzolta ki, amely mára gyakorlatilag feladta azt a foglalkozást (bolgárkertész), amely miatt letelepedett Magyarországon.

Ami a kvalitatív nyelvészeti kutatásokat illeti, sajátos keletkezése és életmódja folytán a bolgár közösség nem volt dialektológiai kutatások tárgya, a nyelvészeti kutatások csak az 1990-es évek közepén kezdődtek (vö. ПЕХКОБА, 1994), az utolsó nagyobb mintavétel pedig 2003-ban volt (olvasás-kísérletek – МЕХАПТ, 2011/2012). Készült egy kisebb vizsgálat 2014-ben is, amely csak a hangutánzó szavakra terjedt ki (8 magyar-bolgár kétnyelvű gyermek, 6-8 évesek), vö. ПЕТРОВИЧ (2015).

A magyarországi bolgárok nyelvészeti kutatásaiban nincs egységes koncepció, a vizsgálatokat nem koordinálja senki, a témákat a kutatók érdeklődése határozza meg. A kapott adatok azonban egyértelműen a bolgár nyelv visszaszorulását mutatják. Mind a mai napig hiányzik egy nagyobb kiterjedésű, több települést magába foglaló nyelvészeti feltárás, amely felmérné a bolgár nyelv és kultúra statusát, ismeretének szintjét, illetve a bolgár közösség viszonyát irántuk.

IRODALOM

- BORBÉLY Anna, 2000: A kisebbségi nyelv megőrzését elősegítő faktorok Méhkeréken. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 45–53.
- BOROSS Marietta, 1973: Bolgár és bolgár rendszerű kertészetek Magyarországon 1870-1945. *Ethnográfia* 1-2/29–52.
- GJUROV Alexander, 1995: Bolgár betelepülők Baranya megyében az évszázados hagyományok tükrében. *Baranyai történetírás*. Pécs: 1995, 349–420.
- HORVÁTH Vera, 2013: Öntözéses gazdálkodás kisalföldi bolgárkertészetekben. www.hidrologia.hu/vandorgyules/31/dolgozatok/143_horvath_vera.html. Gödöllő. (letöltés: 2016. 03. 13.)
- HOMIŠINOVÁ Maria, 2008: *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat. http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoiba/intezetikiadvanyok/Identitas_nyelvhasznalat_asszimilacio.pdf (letöltés: 2017. május 20.)
- KAPITÁNY Balázs, 2015: A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990–2011 között. *Kisebbségkutatás* 3/69–101. http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/9/0000011579/Kisebbségkutatás_2015-3.69-101.pdf (letöltés: 2017. május 20.)
- MENYHÁRT Krisztina, 2000: A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél. *Beszédkutatás 2000*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 51–63.
- –, 2002: *A beszédprodukció és a beszédpercepció sajátosságai magyar-bolgár kétnyelvű gyermekeknél*. PhD-disszertáció. Budapest: ELTE – BTK.
- MORAUSZKI András – PAPP Z. Attila, 2014: Nemzetiségi revival? Magyarország nemzetiségei a 2011. évi népszámlálás megváltozott módszertana tükrében. http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/2/0000009372/Kiskut%202014-3.73-98.pdf (letöltés: 2017. május 20.)

- PAPP Izabella, 2014: Görögök a Jászkunság gazdasági életében a 18-19. században. *Gazdaság és kultúra: a nemzetiségek gazdasági és kulturális tevékenysége Magyarországon a 19. és a 20. században*. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum – Kecskeméti Bolgár Önkormányzat, 111-127.
- PENEVA-VINCZE Lili, 1981: Hagyományőrzés és beilleszkedés a Magyarországon élő bolgárkertészek körében. *Etnographia* XCII, 2-3. 452-459.
- TÁTRAI Patrik, 2014: Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. *Területi Statisztika* 54(5)/ 506-523. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2014/05/tatrai.pdf
- БҮР Марта, 1978: Търговски връзки между Балканите и Средна Европа през 17-18 век. *Из историята на търговията в българските земи през 15-19 век*. София: БАН, 189-228.
- КЮЧУКОВ Христо, 1998: Билингвизъм сред българските деца в Унгария. *Haemus*. Melléklet. 33-36.
- -, 1999: *Съвременни идеи за обучаване на деца билингви*. Варна: ИПКУ.
- МЕНХАРТ Кристина, 2011/2012: Резултати в проучването на някои аспекти на двуезичието при българо-унгарски двуезични деца. *Език и литература* 3-4/51-65.
- ПЕЙКОВСКА Пенка, 2011: Миграции на българското население между България и Унгария и демографското развитие в Унгария през XIX в. и в началото на XX в. *Borders in the History and the Societies of Central- and East-Europe*. Sofia-Budapest, 108-166.
- -, 2012: Демографски промени в будапещенската българска общност от края на XIX до края XX век. *Исторически преглед* 1-2/216-250.
- ПЕНКОВА, Росица, 1994: За изучаването на български език в унгарска среда. *Haemus* 2-3. 38-40.
- ПЕТРОВИЧ Бригита, 2015: Звукоподражателните думи в езико на българо-унгарските двуезични деца. *Научни перспективи на съвременната българистика*. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék – Kecskeméti Bolgár Önkormányzat, 362-368.

СОТИРОВ Петър, 2000: *Език и живот*. Budapest: Bolgár Országos Önkormányzat.

ЧАНГОВА-МЕНИХАРТ Пенка, 1989: *Под слънцето на Унгария*. София: Земиздат